

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота
на тему:
«Вільне пересування осіб у Європейському Союзі»

Студентки 3 курсу МП-31 групи
Галузь знань 29 Міжнародні відносини
Спеціальність 293 Міжнародне право
Новіцької Інни Ігорівни

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного та
європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІЛЬНОГО ПЕРЕСУВАННЯ ОСІБ У ЄС	6
1.1. Поняття та історичний розвиток свободи пересування в ЄС.....	6
1.2. Нормативно-правове регулювання (Договір про ЄС, Шенгенська угода, Директиви та Регламенти).....	12
1.3. Основні права громадян ЄС щодо свободи пересування та перебування....	13
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВІЛЬНОГО ПЕРЕСУВАННЯ ОСІБ У ЄС.....	16
2.1. Вільне пересування працівників та їхні соціальні права.....	16
2.2. Свобода пересування для студентів, науковців та підприємців.....	18
2.3. Обмеження та виключення: контроль за міграцією, безпекові питання	20
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВІЛЬНОГО ПЕРЕСУВАННЯ ОСІБ НА КРАЇНИ-ЧЛЕНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	24
3.1. Проблеми імміграції, демографічні виклики та реакція держав.....	24
3.2. Вплив Brexit на свободу пересування осіб	28
3.3. Перспективи розвитку політики ЄС у сфері мобільності громадян.....	30
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Вільне пересування осіб є однією з фундаментальних основ Європейського Союзу, закріпленою на рівні правових норм і принципів, і виступає одним з основних інструментів інтеграції та єдності серед держав-членів. Це право дозволяє громадянам країн ЄС безперешкодно переміщуватися, проживати, працювати, навчатися та займатися підприємницькою діяльністю на території інших країн Союзу, без необхідності отримувати спеціальні дозволи, візи чи інші обмеження. Воно включає доступ до соціальних, економічних та культурних можливостей, що значно сприяє розвитку особистості та громади в цілому.

Інтеграція Європи через вільне пересування осіб створює платформу для економічної співпраці, стимулює зростання ринку праці та сприяє більш ефективному використанню трудових ресурсів. Вільне переміщення робочої сили дозволяє людям знайти роботу не лише в своїй країні, але й у інших частинах Союзу, що дозволяє зменшити дисбаланс у потребах робочої сили в різних країнах. Це допомагає підприємствам отримувати кваліфікованих працівників та підтримує інноваційність і розвиток економік. Свобода пересування стимулює ринок освіти, оскільки студенти можуть здобувати освіту в будь-якому вищі ЄС, і це дозволяє створювати сприятливе середовище для обміну знаннями та науковими досягненнями між різними країнами.

Однак в умовах змінного політичного ландшафту, особливо після Brexit, вільне пересування осіб зазнає серйозних змін. Вихід Великобританії з ЄС суттєво вплинув на це право, оскільки після Brexit громадяни ЄС більше не мають автоматичного доступу до Великобританії, а Великобританія встановила нові імміграційні правила, які обмежують свободу пересування для громадян ЄС. Це є значним зміщенням у політиці щодо мобільності та демонструє, як політичні рішення можуть впливати на правові механізми, які забезпечують свободу пересування в Європі.

У цьому контексті важливою стає адаптація політики ЄС у сфері мобільності громадян до нових реалій. Із збільшенням політичних і економічних

напружень між країнами-членами, необхідність збереження і розвитку свободи пересування стає ключовою для збереження єдності та цілісності Союзу. Необхідним є баланс між відкритістю та безпекою, оскільки питання про контроль за міграцією та захист національних інтересів не перестає бути важливим у порядку денному ЄС.

Метою даного дослідження є аналіз вільного пересування осіб у Європейському Союзі, зокрема вивчення його значення для економічної, соціальної та культурної інтеграції, оцінка змін, які виникли внаслідок політичних процесів, таких як Brexit, на політику мобільності громадян ЄС.

Завдання:

1. Оцінити важливість свободи пересування в контексті європейської інтеграції та єдиного ринку.
2. Дослідити основні міжнародні та європейські угоди, які закріплюють право на свободу пересування.
3. Проаналізувати права, що надаються громадянам ЄС в рамках свободи пересування.
4. Вивчити механізми реалізації права на свободу пересування працівників, включаючи соціальні права та умови працевлаштування.
5. Дослідити проблеми, пов'язані з імміграцією, демографічними викликами та соціальними проблемами.
6. Проаналізувати, як вихід Великої Британії з ЄС змінив політику щодо свободи пересування для громадян ЄС.
7. Оцінити можливі зміни в політиці ЄС щодо свободи пересування осіб на основі поточних тенденцій і викликів.

Об'єктом дослідження є політика Європейського Союзу у сфері свободи пересування осіб та її вплив на міждержавну мобільність громадян країн-членів ЄС.

Предметом дослідження є механізми реалізації права на вільне пересування громадян у ЄС, вплив політичних змін (зокрема Brexit) на

мобільність осіб, соціальні, економічні та культурні наслідки цієї свободи для держав-членів ЄС та їх громадян.

Методи дослідження включають аналіз нормативно-правових актів, таких як договори та регламенти ЄС, що регулюють це право, а також вивчення юридичних документів, судових рішень та рішень Європейського суду, що стосуються свобод людини в межах Союзу. Застосований порівняльний метод для аналізу різних підходів до вільного пересування осіб у країнах-членах ЄС, дослідження соціально-економічних аспектів.

Структура роботи. Робота складається із вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІЛЬНОГО ПЕРЕСУВАННЯ ОСІБ У ЄС

1.1. Поняття та історичний розвиток свободи пересування в ЄС

Свобода руху фізичних осіб у межах Європейських Співтовариств (ЄС) стала частиною процесу формування спільного ринку. «Це питання отримало свою основу ще в 1951 році, коли в статті 69 Договору про заснування Європейського об'єднання з вугілля та сталі (ЄОВС) були зазначені перші кроки щодо забезпечення вільного пересування працівників між державами-членами» [16]. Однак, на той час ця стаття зосереджувалася лише на кваліфікованих працівниках у сферах видобутку вугілля та сталі, обмежуючи можливості для всіх категорій працівників. Створення Європейського економічного співтовариства в 1957 році принесло суттєві зміни, які стали основою для подальшого розвитку свободи пересування працівників в ЄС.

У 1960-х роках більшість трудових мігрантів, що рухалися у межах Співтовариства, складали некваліфіковані робітники з північних районів Італії, іммігранти з країн Південної Європи, таких як Греція, Португалія та Іспанія. Це відображало потребу європейських країн у дешевій робочій силі для розвитку економіки. «Мобільність працівників сприяла вирішенню двох проблем: з одного боку, держави-члени ЄС отримували необхідні трудові ресурси для економічного зростання, а з іншого — країни відправлення мігрантів, особливо Італія, вирішували проблему високого рівня безробіття» [16].

Основні положення щодо свободи пересування працівників були закріплені в статтях 48–51 Договору про заснування Європейського економічного співтовариства (ДЗЕС), що згодом стали статтями 39–42 Договору про заснування Європейського Співтовариства. Стаття 48 забороняла дискримінацію за національною ознакою в питаннях працевлаштування, оплати праці та умов праці. Водночас, стаття 49 ДЗЕС визначала основні механізми для забезпечення свободи руху працівників, включаючи співпрацю між органами зайнятості, усунення адміністративних бар'єрів і вдосконалення законодавства

в цій сфері. Стаття 50 закріплювала підтримку обміну молодими спеціалістами, а стаття 51 передбачала інституційний механізм для реалізації цих прав. «Для підтримки соціального захисту мігруючих працівників була створена комісія, що займалася питаннями соціального забезпечення через статтю 121, яка пізніше була переписана в статтю 160 ДФЄС» [2].

З початку створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) було розпочато активні спроби ухвалення актів вторинного законодавства, спрямованих на стимулювання вільного пересування робочої сили. Ранні нормативні акти, такі як Регламенти 3/58 і 4/58, орієнтувалися на питання соціального забезпечення мігрантів. Однак до кінця 1960-х років необхідні кроки для повної реалізації вільного руху працівників не були впроваджені. У цей період європейці, які «прагнули працювати в інших країнах Співтовариства, повинні були дотримуватися національних імміграційних законів і звертатися за дозволами на працевлаштування чи проживання, при цьому кожна країна могла самостійно ухвалювати рішення щодо їх видачі» [3].

Однак ситуація змінилася після 1968 року, коли ЄС почав встановлювати більш чітке регулювання цього питання через вторинне законодавство. Право на проживання, рівне ставлення та можливість перебування на території інших держав-членів стали регулюватися на рівні ЄС. Зокрема, в Директиві Ради 64/221 від 1964 року було закріплено можливість обмеження дискреційних повноважень держав-членів щодо міграції на основі соціальних, політичних або громадських міркувань. Прогресивну реалізацію вільного руху працівників забезпечили Регламент Ради 1612/68 та Директива Ради 68/360/ЄЕС від 15 жовтня 1968 року, які детально прописали умови для скасування обмежень пересування працівників та їхніх сімей у межах Співтовариства.

Одним з основних завдань законодавчих актів цього періоду стало скасування дискримінації за національною ознакою. Досягненням було створення європейської інформаційної системи про вакансії (SEDOC) у 1989 році, яка згодом була замінена мережею європейських служб зайнятості (EURES)

у 1993 році. «Це дало можливість працівникам з усіх держав-членів мати доступ до більшої кількості робочих місць» [4].

Створення спільного ринку, що стало основною метою Договору про заснування ЄЕС, передбачало інтеграцію економік країн-членів через забезпечення вільного руху робочої сили. Завдяки Регламенту 1408/71 та 574/72, ухваленому в 1971 році, працівники стали рівними у питаннях соціального забезпечення, що дозволяло їм зберігати свої пенсійні та страхові пільги під час роботи в інших країнах Співтовариства. Це законодавство поширювалося на індивідуальних підприємців у 1973-1975 роках, розширюючи можливості для мобільності працівників.

«З 1970-х років Суд ЄС почав відігравати роль у розширенні меж вільного руху, орієнтуючи акценти не тільки на пересування працівників, а й на свободу пересування осіб в цілому» [3]. Суд зумів надати ширше тлумачення статті 45 (тоді стаття 48) та Регламенту 1612/68, підкреслюючи соціальні та індивідуальні аспекти мобільності, які вже не розглядалися виключно як інструмент для розвитку спільного ринку.

Політичні дебати, які відбулися в ЄЕС на початку 1980-х років, підштовхнули до необхідності створення внутрішнього ринку. У 1985 році Європейська Комісія підготувала Білу Книгу щодо завершення створення внутрішнього ринку (White Paper on the completion of the internal market). У цьому документі були виокремлені фізичні бар'єри, що стояли на шляху вільного руху осіб, зокрема процедури імміграції, перевірки з міркувань безпеки, митні обмеження та інші. Біла книга, яка включала понад сто проектів директив, не мала юридичної сили, а була лише закликом до держав-членів ЄС дотримуватися намічених цілей. Єдиний Європейський Акт 1986 року змінив підхід до наближення законодавства, яке стосувалося вільного руху осіб, виключивши використання кваліфікованої більшості для прийняття рішень. Проте питання свободи пересування залишалося на спільному рівні компетенції ЄС і держав-членів, з поступовим впровадженням альтернативних процедур, щоб уникнути необхідності одноголосного голосування.

Положення про свободу руху осіб знайшли відображення в Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 року, «де підкреслювалося право працівників на вільне пересування в межах території Співтовариства» [4]. Надалі Комісія запропонувала заходи для забезпечення прав працівників, зокрема у прикордонних районах, і координацію схем соціального забезпечення.

1986-1992 роки стали періодом активізації євроінтеграційних процесів, коли питання пересування громадян третіх країн, які постійно проживали в країнах ЄС, поступово врегульовувалося. Так, іноземці, які були членами сімей громадян країн ЄС, отримали право на вільне пересування, але в основному громадяни третіх країн все ще підпадали під дію національних законів країн перебування, а не загальних норм ЄС.

Шенгенська угода, підписана між країнами Бенілюксу, Францією та Німеччиною в 1985 році, стала етапом у розвитку внутрішнього ринку. Метою цієї угоди було поступове скасування перевірок на спільних кордонах і посилення контролю на зовнішніх межах ЄС. «Шенгенський договір передбачав створення спільних політик щодо надання притулку, візової політики, боротьби з наркотиками, співпраці між правоохоронними органами» [1]. Проте, не всі країни виконали умови угоди відразу — деякі, наприклад, Австрія та Італія, приєдналися до Шенгенської зони лише в 1998 році.

Значним досягненням співпраці в галузі внутрішніх справ стало ухвалення Дублінської конвенції 1990 року, яка набула чинності в 1997 році. Основною метою цієї конвенції було уникнення ситуацій, коли біженці подають заяви про надання притулку в кількох державах-членах одночасно або коли одна країна надає притулок, а інша — відмовляє. Були прийняті три директиви 1990 року, які гарантували свободу пересування і проживання для осіб, що не були економічно активними, для членів їх сімей.

У 1996 році Європейська Комісія створила Групу високого рівня для дослідження проблем вільного руху осіб. Завданням цієї групи було виявлення проблемних аспектів у цій сфері, оцінка ситуації та розробка пропозицій для їх

вирішення. У 1997 році Комісія представила План дій, спрямований на вдосконалення правової бази та підвищення ефективності ринку праці в Європі, зокрема через мережу EURES. Цей план мав на меті не лише оновлення правових норм, але й створення більш зручних умов для трудової міграції в ЄС.

Під час Міжурядової конференції 1996-1997 років було ухвалене рішення про створення Європейського простору свободи, безпеки та юстиції. Це передбачало наближення політики ЄС до потреб громадян та забезпечення свободи пересування. Ключовим етапом реалізації цього проекту стала «комунітаризація» таких сфер, як імміграція, надання політичного притулку та охорона зовнішніх кордонів. Проект був схвалений на самміті Європейської ради в Амстердамі в червні 1997 року, а сам «Амстердамський договір» був остаточно прийнятий 2 жовтня того ж року.

Одним із принципів цього договору стала заборона дискримінації за національною ознакою, надання Раді ЄС повноважень приймати рішення більшістю голосів для уникнення дискримінації. «Розділ, присвячений вільному пересуванню осіб, включав регулювання перетину кордонів, гармонізацію політики притулку та імміграції, співробітництво в галузі цивільного права» [17].

На самміті у Відні в 1998 році був прийнятий Віденський план дій, який став першим етапом створення єдиного європейського простору свободи, безпеки та юстиції. Окремо в Амстердамському договорі була визначена імміграційна політика та надання політичного притулку. Зміною стало розширення кола осіб, які користувалися правом на свободу руху та соціальне забезпечення. Так, у 1982 році це право було поширене на індивідуальних підприємців, а в 1998 році – на державних службовців. З 1999 року це стало стосуватися студентів і інших категорій осіб.

У 2003 році на основі Регламенту 859/2003 були прийняті норми для громадян третіх країн. З огляду на нові групи осіб, що потребували захисту права на вільне пересування, у 1996 році був прийнятий консолідуючий Регламент № 118/97. У 1996 році була ухвалена Директива 96/71/ЕС, що регламентувала

реєстрацію працівників в службах зайнятості і гарантувала соціальний захист для працівників, які працюють в іншій державі-члені на тимчасовій основі.

Основною метою цих актів було не лише гармонізувати системи соціального забезпечення, але й координувати їх, щоб працівники не були обмежені в правах під час мобільності в межах ЄС. У період з 1996 по 2004 рік Суд ЄС виніс понад 500 рішень, тлумачачи відповідні регламенти та директиви. У квітні 2004 року Європейський парламент і Рада ухвалили Регламент 883/2004, який спрямовувався на спрощення та координацію систем соціального забезпечення.

У 2004 році була ухвалена Директива 2004/38/ЄС, яка замінила дев'ять попередніх директив і набрала чинності в 2006 році. Це реформування відбулося напередодні розширення ЄС і приєднання десяти нових країн-членів. Багато країн проголосили намір скористатися перехідним періодом у сім років для затримки імплементації цієї директиви.

5 квітня 2011 року Європейський парламент і Рада ухвалили новий Регламент 492/2011 щодо свободи руху працівників, який замінив Регламент 1612/68. Протягом перших 25 років існування Європейських Співтовариств майже не було втручання в соціальну і економічну сфери, зокрема в сферу трудової мобільності. Проте в 1990-х роках пріоритети змістилися на зменшення безробіття, що ускладнило політику свободи пересування.

На початку XXI століття основною проблемою вільного руху осіб стали демографічні виклики, такі як старіння населення, потреба в розвитку соціальної підтримки працівників і стабілізації економічного зростання. Опитування 2010 року показали, що майже 90% громадян ЄС знають про своє право на вільний рух. У 2009 році приблизно 11,7 млн. громадян Євросоюзу проживали в іншій країні-члені, хоча багато більше осіб, ймовірно, можуть скористатися цим правом у майбутньому. Це свідчить, що, незважаючи на понад 60-річний шлях розвитку свободи руху осіб в ЄС, питання правового забезпечення цього права залишається актуальним і потребує подальших зусиль для полегшення його реалізації.

1.2. Нормативно-правове регулювання (Договір про ЄС, Шенгенська угода, Директиви та Регламенти)

Нормативно-правове регулювання свободи пересування осіб у Європейському Союзі (ЄС) базується на низці документів, що визначають основи функціонування цього права, механізми його реалізації та взаємодії між країнами-членами Союзу. Основні правові акти, що регулюють цю сферу, включають Договір про Європейський Союз (Договір про ЄС), Шенгенську угоду, різноманітні Директиви та Регламенти.

Договір про ЄС є основним правовим документом, який закладає базові принципи для вільного пересування осіб у межах ЄС. «Одним із положень цього договору є гарантія свободи руху для громадян країн-членів, що забезпечує їм право на вільне пересування, проживання та роботу на території інших держав-членів» [15].

Шенгенська угода, що була підписана ще в 1985 році, встановлює систему безконтрольного переміщення осіб між країнами, що є частиною Шенгенської зони. Основною метою угоди було усунення внутрішніх кордонів, що дозволяє громадянам і тимчасовим відвідувачам вільно пересуватися без перевірки документів на спільних кордонах. «Однак одночасно Шенгенська угода передбачає більш строгий контроль на зовнішніх кордонах та спільну політику у питаннях безпеки, боротьби з тероризмом і нелегальною міграцією» [22]. Поступово цей договір став невід'ємною частиною правової системи ЄС і був інтегрований у Договір про ЄС через Амстердамський договір, що надав йому юридичну силу на рівні Співтовариства.

До вторинного законодавства ЄС відносяться Директиви та Регламенти, які детально регулюють конкретні аспекти свободи пересування осіб у межах ЄС. Наприклад, «Директива 2004/38/ЄС є нормативним актом, що визначає умови для вільного пересування і проживання громадян ЄС і членів їхніх родин. Вона забезпечує, зокрема, право на реєстрацію, отримання дозволу на проживання, доступ до соціальних виплат та медичного обслуговування» [9].

Регламент 883/2004, «який координує системи соціального забезпечення для осіб, що переміщуються між країнами ЄС, забезпечуючи тим самим їхні права на соціальні виплати, медичне обслуговування та пенсії» [21].

Важливим кроком у регулюванні імміграційних процесів стало прийняття Директива 96/71/ЄС, що стосується соціальних гарантій для працівників, які працюють в іншій країні ЄС тимчасово. «Директива забезпечує певні стандарти праці для цих працівників, включаючи право на рівні умови праці і соціальні гарантії, що є необхідним для забезпечення рівності у працевлаштуванні на міжнародному рівні» [10].

Водночас, одним із найбільш значущих правових інструментів є Дублінська «Конвенція, яка регулює питання надання політичного притулку в ЄС, визначаючи, яка країна має бути відповідальною за розгляд заявок на притулок, що дозволяє уникнути ситуацій, коли заявник одночасно звертається до кількох країн ЄС» [14]. Це має значення для ефективної боротьби з нелегальною міграцією та для захисту прав біженців і осіб, які шукають притулку.

Загалом, нормативно-правове регулювання свободи пересування осіб у ЄС є складною системою, де міжнародні угоди, директиви та регламенти доповнюють один одного, забезпечуючи правову основу для ефективного функціонування внутрішнього ринку, безпеки, прав і свобод громадян ЄС. Ця система постійно розвивається і адаптується до нових викликів, таких як зміни в демографічній ситуації, соціальних потребах або зовнішніх загрозах, що робить її надзвичайно динамічною.

1.3. Основні права громадян ЄС щодо свободи пересування та перебування

Громадяни Європейського Союзу користуються низкою прав, що стосуються свободи пересування та перебування на території країн Союзу. Ці права сприяють їхній інтеграції в економічне, соціальне та культурне

середовище інших держав-членів ЄС. Ось деякі з прав, які громадяни ЄС мають у межах Союзу:

1. Право на вільне пересування. «Громадяни ЄС мають право безперешкодно переміщуватися між усіма державами-членами Євросоюзу. Це право включає можливість виїжджати та повертатися без необхідності отримувати візи або спеціальні дозволи на в'їзд» [12]. Вільне пересування поширюється як на поїздки з короткостроковими цілями, так і на постійне або тимчасове проживання. Це основне право сприяє розвитку єдиного внутрішнього ринку ЄС і дає громадянам свободу вибору місця для навчання, роботи чи життя.

2. Право на проживання. Громадяни ЄС мають право проживати на території будь-якої держави-члена Союзу. Для короткострокового перебування (до трьох місяців) не потрібна спеціальна реєстрація, за винятком деяких випадків, наприклад, для осіб, які не мають достатнього фінансового забезпечення. Для довгострокового перебування громадяни мають право залишатися в іншій державі-члені після трьох місяців, якщо вони мають стабільне джерело доходу, є працевлаштованими, або навчаються. Це право дозволяє громадянам ЄС жити та працювати у будь-якому куточку Європи, створюючи можливості для покращення якості життя і розвитку кар'єри.

3. Право на працевлаштування. Однією з основних переваг громадян ЄС є право на працевлаштування в будь-якій з держав-членів без необхідності отримувати додаткові дозволи на роботу. Це право включає доступ до ринку праці на рівних умовах з громадянами тієї країни, що дозволяє отримувати роботу в будь-якому секторі економіки, відповідно до кваліфікації та потреб. «Громадяни ЄС мають право на рівний доступ до соціальних пільг, таких як медичне обслуговування, пенсії, та інші види соціального забезпечення, що забезпечує їхню економічну безпеку та стабільність у разі тимчасових труднощів на ринку праці» [13].

4. Право на освіту. Громадяни ЄС мають право отримувати освіту в будь-якому навчальному закладі на території іншої держави-члена на рівних

умовах із громадянами цієї країни. Це право поширюється на як загальну, так і вищу освіту. Наприклад, студенти ЄС можуть отримувати підтримку у вигляді стипендій або знижок на навчання, користуватися доступом до студентських послуг у іншій державі-члені. Це дає можливість розширювати освітні горизонти, здобувати міжнародний досвід та інтегруватися в інші культурні середовища.

5. Право на соціальне забезпечення та медичне обслуговування
Громадяни ЄС мають право на доступ до системи соціального забезпечення та медичної допомоги в будь-якій державі-члені на рівних умовах з громадянами цієї країни. Це означає, що, наприклад, «у разі тимчасового перебування в іншій державі-члені, громадянин ЄС може отримати необхідну медичну допомогу, не стикаючись із додатковими бар'єрами або витратами, якщо він є застрахованим в одній з держав-членів» [12]. Це право включає доступ до інших форм соціальної підтримки, таких як допомога по безробіттю, пенсії, або соціальні виплати для осіб з обмеженими можливостями.

Висновок до першого розділу. У першому розділі було розглянуто еволюцію принципу вільного пересування осіб у Європейському Союзі, починаючи від економічної інтеграції до формування спільного громадянства ЄС. Свобода пересування стала не лише економічним, але й фундаментальним правом, закріпленим у Договорі про функціонування ЄС та інших ключових нормативно-правових актах, таких як Шенгенська угода, директиви та регламенти. Це право забезпечує громадянам ЄС можливість вільно пересуватись, проживати та працювати на території країн-членів, утверджуючи ідеї європейської єдності та інтеграції.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВІЛЬНОГО ПЕРЕСУВАННЯ ОСІБ У ЄС

2.1. Вільне пересування працівників та їхні соціальні права

Стаття 45 Договору про діяльність Європейського Союзу гарантує працівникам право на вільне пересування в межах Союзу, забороняючи будь-яку дискримінацію на основі національності, включаючи відмінності в умовах працевлаштування, заробітної плати та інших трудових умовах. Це право на вільне пересування включає кілька аспектів (згідно з цією статтею):

- можливість подавати заявки на вакансії в будь-якій державі-члені ЄС;
- право вільно переміщатися між державами-членами з метою пошуку роботи;
- право перебувати в іншій країні ЄС для працевлаштування;
- право залишатися в країні після завершення трудових відносин [11].

Проте це право може бути обмежено у випадках, коли це необхідно для охорони публічного порядку, національної безпеки чи громадського здоров'я. «Право на вільне пересування не поширюється на працевлаштування в "державній службі"» [19].

Зазначено, що хоча Суд ЄС відіграв роль у розвитку принципу вільного пересування працівників, практика в цій сфері розвивалася значно повільніше, ніж у сфері вільного руху товарів. Принцип вільного пересування працівників більш детально врегульований через законодавчі акти, тому значну увагу варто звернути на відповідні регламенти та директиви, зокрема:

- Регламент 492/2011, що визначає свободу пересування працівників, їхній доступ до ринку праці та умови працевлаштування;
- Регламент 1251/70, що надає право залишатися в країні після завершення трудових відносин;
- Директива 2004/38, яка забезпечує права громадян ЄС та членів їхніх родин на вільне пересування та проживання в межах Союзу;

- Директива 2014/54, що регулює права працівників у процесі їх пересування між країнами ЄС;
- Директиви 2014/50 та 98/495, що гарантують доступ працівників до додаткових пенсійних виплат.

Директива 2004/38 фактично рівняє права громадян ЄС та їхніх родин із правами працівників і членів їхніх родин, забезпечуючи рівні умови для пересування, проживання і виїзду з території держав-членів ЄС.

Право вільного пересування працівників у межах Європейського Союзу є однією з основних свобод, гарантованих в рамках ЄС, і включає як працівників, так і членів їх родин. Ця свобода визначається статтею 45 Договору про діяльність ЄС, що передбачає право працівників на пересування з однієї держави-члена до іншої з метою працевлаштування. Проте ЄС не надає чіткого визначення терміна «працівник», і тому суди ЄС тлумачать його ліберально, визнаючи навіть тих осіб, які працюють на неповний робочий день або мають меншу заробітну плату, за умови, що їх діяльність є реальною та економічно активною.

При цьому не важливо, чи є працівник укладеним у публічно-правовий або приватноправовий контракт, або яким є його трудовий статус — це не впливає на право вільного пересування. «Суди ЄС визнають за «працівників» не тільки традиційних працівників, але й таких, як професійні спортсмени, учні, члени релігійних громад тощо. До цієї категорії входять особи, які шукають роботу» [19].

Право на вільне пересування розповсюджується на членів родини працівника. Це означає, що члени родини можуть приєднатися до громадянина ЄС у державі-члені, де той працює. Це включає не тільки подружжя, але й дітей, онуків, батьків, інших осіб, які є утриманцями або проживали разом з громадянином ЄС до переїзду. Зокрема, члени родини можуть приїжджати до громадянина ЄС навіть у разі, якщо вони не мають дозволу на проживання у його рідній країні. Цей транскордонний елемент пересування є обов'язковим, і таке право можливе тільки при фактичному переселенні в іншу державу-члену.

Громадяни ЄС мають право на пересування та перебування на території інших держав-членів, і це право не обмежується лише короткостроковими поїздками. Якщо громадянин ЄС перебуває в іншій державі-члені більше трьох місяців, йому не потрібно отримувати спеціальний дозвіл на проживання. Він повинен лише зареєструватися в органах влади цієї держави-члена. «Після п'яти років перебування в державі-члені на законних підставах, громадянин ЄС та члени його родини мають право на постійне проживання в цій державі» [19].

Згідно з регламентом ЄС, громадяни різних держав-членів мають право на однакові умови праці та життя в іншій державі-члені. Це означає, що при працевлаштуванні, доступі до соціальних пільг, праві на житло чи освіту вони не можуть зазнавати дискримінації через свою національність або інші соціальні та культурні ознаки. Суди ЄС чітко наголошують, що дискримінація на основі статі, раси, релігії чи політичних поглядів є недопустимою.

Право на постійне проживання після завершення трудової діяльності у державі-члені ЄС є частиною прав працівників. Це право може бути використане як працівниками, які вийшли на пенсію, так і особами, що стали інвалідами або працювали як транскордонні працівники. Транскордонні працівники — це ті, хто працюють в одній державі-члені, але проживають в іншій. Якщо вони пропрацювали в країні понад три роки, вони мають право на постійне проживання, навіть після закінчення трудової діяльності.

2.2. Свобода пересування для студентів, науковців та підприємців

Свобода пересування в Європейському Союзі є однією з основних свобод, закріплених в його статутах і має величезне значення для громадян, які належать до різних груп, зокрема студентів, науковців та підприємців. Це право не лише забезпечує людям можливість вільно переміщатися та жити в інших країнах ЄС, але й стимулює культурний, економічний і науковий обмін, сприяючи розвитку самих держав-членів Союзу.

Студенти є однією з основних категорій, які активно користуються свободою пересування в ЄС. Цей принцип дозволяє студентам вільно обирати,

де вони хочуть навчатися, що значно розширює їхні можливості для здобуття освіти високого рівня. Для студентів зберігається можливість користуватися рівними правами з громадянами країни, в якій вони навчаються. Це включає не лише доступ до навчальних закладів, але й можливість отримувати стипендії та інші форми фінансової підтримки. Можливість працювати під час навчання дозволяє студентам не тільки покривати витрати на проживання та навчання, але й отримати практичний досвід, що є необхідним для їх подальшої кар'єри.

Одним із важливих аспектів є те, що студенти з різних країн ЄС можуть відчувати себе частиною спільноти, не стикаючись з великими адміністративними бар'єрами при переїзді. Це підвищує рівень культурного обміну між країнами ЄС, дозволяючи молодим людям долати мовні та культурні бар'єри, що сприяє більш тісним зв'язкам між народами Європи.

Науковці мають великі переваги від свободи пересування в межах ЄС, адже це дає їм можливість працювати в будь-яких наукових установах ЄС, долучатися до міжнародних досліджень і обміну знаннями. «Свобода пересування науковців стимулює науковий прогрес, дозволяючи інтелектуалам з різних країн співпрацювати в рамках спільних проектів, обмінюватися досвідом та брати участь у грантових програмах ЄС, таких як Horizon 2020» [18]. Це не тільки сприяє розвитку наукових досліджень, але й зміцнює міжнародні зв'язки між науковими спільнотами різних країн.

Учасники наукових проектів можуть користуватися доступом до ресурсів, які надаються іншими державами ЄС, що дозволяє створювати більш інтегровану та ефективну науково-дослідну базу. Це допомагає покращити наукові стандарти та конкурентоспроможність Європи на глобальному рівні.

Підприємці, як і студенти та науковці, мають велику свободу пересування в межах ЄС, що відкриває їм безліч можливостей для розвитку бізнесу та ведення підприємницької діяльності. У країнах ЄС підприємці можуть вільно засновувати компанії, що сприяє розвитку внутрішнього ринку та економічної інтеграції між державами-членами. Вони можуть здійснювати торгівлю,

отримувати доступ до єдиного ринку та брати участь у програмах фінансової підтримки, що надаються ЄС, для розвитку бізнесу.

Це не тільки відкриває нові можливості для малого та середнього бізнесу, але й сприяє економічному зростанню, створенню нових робочих місць і збільшенню інвестицій у країни ЄС. Мобільність підприємців позитивно позначається на розвитку інновацій, оскільки вони можуть впроваджувати нові ідеї та технології, переймаючи досвід інших країн.

Одним із головних результатів свободи пересування для студентів, науковців і підприємців є те, що ця свобода допомагає зміцнити єдину економічну та культурну простір ЄС, що в свою чергу стимулює його сталий розвиток. Вона сприяє інтеграції різних національних ринків праці, наукових систем і культур, що дозволяє ЄС зберігати своє лідерство в різних сферах, від освіти до бізнесу.

2.3. Обмеження та виключення: контроль за міграцією, безпекові питання

За аналогією з принципом вільного руху товарів, в Європейському Союзі можливе встановлення обмежень на вільне пересування громадян з огляду на захист публічного порядку, національної безпеки та громадського здоров'я. Це визначається статтею 45(3) Договору про діяльність ЄС, що реалізується через Директиву 2004/38, яка має пряму дію. Директива охоплює всі аспекти, що стосуються в'їзду, проживання, видачі та продовження дозволів на проживання, депортації громадян ЄС, коли це необхідно для захисту публічного порядку, безпеки держави чи здоров'я громадян.

Стаття 27 цієї директиви уточнює, що такі обмеження не можуть бути обґрунтовані економічними мотивами і повинні застосовуватись відповідно до принципу пропорційності, зважаючи на поведінку конкретної особи. Термін «обмежувальні заходи» охоплює будь-які обмеження, які можуть стосуватись прав, захищених статтею 45 Договору про діяльність ЄС. При цьому, встановлення обмежень з метою захисту публічного порядку та національної

безпеки стосується тільки конкретної особи та її особистої поведінки. Підставою для таких заходів має бути реальна та серйозна загроза одному з основних інтересів суспільства.

Одним із найскладніших питань у праві Європейського Союзу є застосування жорсткіших стандартів до іноземних громадян, що вільно пересуваються між державами-членами. Це питання ставало предметом розгляду у кількох значущих справах, які продемонстрували принципи та підходи до цього аспекту європейського законодавства.

У відомій справі *Van Duyn* Європейський Суд визнав незаконною відмову британської влади громадянці Нідерландів, пані Ван Дайн, у праві на в'їзд до Великої Британії. Підставою для відмови була її намір працювати в організації, яка, хоча й не була заборонена у Великій Британії, вважалася суспільно небезпечною, оскільки мала зв'язки з Церквою Саєнтології. Суд підкреслив, що «держави-члени ЄС не можуть застосовувати обмеження щодо громадян інших держав-членів без наявності обґрунтованих та серйозних причин, навіть якщо діяльність цієї особи суперечить деяким національним інтересам або має суспільно небезпечний характер» [19].

У подальших справах, зокрема у справі *Adoui ma Cornaille v. Belgian State*, коли французькі жінки, що займалися проституцією, намагалися отримати дозвіл на проживання в Бельгії, де проституція не є забороненою, Європейський Суд ще раз підтвердив, що держави-члени ЄС не мають права обмежувати права громадян інших країн ЄС на проживання через їхню діяльність, якщо така діяльність не заборонена в самій країні. Тобто, коли подібні дії чи поведінка не є незаконними в країні-члені, вони не можуть бути підставою для відмови у праві на перебування в іншій державі-члені.

Що стосується попередньої або непогашеної судимості, то це не є автоматичною підставою для обмеження свободи пересування в межах ЄС. Для того щоб застосувати такі обмеження, має бути доведено, що особа представляє реальну та серйозну загрозу громадському порядку держави-члена, зокрема через ймовірність рецидиву. При цьому, якщо особа має негативну судимість,

вона може бути підставою для того, щоб визнати, що така особа може становити загрозу, але лише якщо її минулі дії вказують на актуальну загрозу безпеці чи порядку в країні.

Що стосується поняття «державної безпеки», то воно є менш чітко визначеним у рішеннях Європейського Суду, і тому часто підлягає широкому тлумаченню. «Практично воно часто розглядається як синонім «публічного порядку» і може включати такі загрози, як тероризм чи інші дії, що можуть серйозно підірвати основи безпеки держави. У таких випадках поведінка особи може бути оцінена не тільки з точки зору порушення публічного порядку, а й як загроза державній безпеці» [19]. Це дає змогу урядам держав-членів приймати суворіші заходи у разі реальної загрози національній безпеці, однак такий підхід повинен бути збалансованим і відповідати вимогам пропорційності та необхідності.

Таким чином, ЄС намагається встановити чіткі принципи щодо вільного пересування громадян, обмежуючи це лише у випадках, коли є реальна і серйозна загроза громадському порядку чи безпеці держави-члена, при цьому гарантується, що будь-які обмеження повинні бути пропорційними та мати конкретні й обґрунтовані підстави.

«Громадське здоров'я» є однією з підстав, на яких можуть бути обмежені права на в'їзд та проживання в країнах Європейського Союзу, проте це можливо лише у специфічних випадках. Зокрема, мова йде про ті інфекційні та паралітичні хвороби, які входять до переліку, затвердженого Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ). Це означає, що лише ті хвороби, що мають міжнародне визнання як особливо небезпечні для громадського здоров'я, можуть стати підставою для таких обмежень. Це правило застосовується не лише до іноземних громадян, але й до власних громадян країни, оскільки у держав-членах можуть існувати певні обмеження для осіб з подібними захворюваннями.

Такі обмеження можуть стосуватися, наприклад, заборони на в'їзд до країни чи обмеження на пересування осіб, які страждають на певні інфекційні хвороби. Однак, це обмеження не є безумовним, і вони застосовуються лише за

умови, що хвороба дійсно становить загрозу для здоров'я населення, що для громадян країни існують аналогічні обмеження щодо таких хворих осіб.

Необзідно зазначити, що, якщо іноземна особа вже перебуває на території держави-члена ЄС більше трьох місяців і захворіє на одну з таких інфекційних хвороб після цього періоду, це не може бути підставою для відмови в продовженні дозволу на проживання або для подальшої депортації цієї особи. Тобто, навіть якщо людина захворіє на небезпечну інфекційну хворобу після завершення три місячного строку перебування в країні, це не дає підстав для автоматичного застосування санкцій, таких як видворення чи відмова у праві на перебування в державі.

Загалом, цей підхід спрямований на захист прав громадян ЄС та іноземців, забезпечуючи баланс між правами на вільне пересування та необхідністю охорони громадського здоров'я. Водночас він гарантує, що держави-члени не зможуть використовувати загрозу для громадського здоров'я як привід для непропорційних обмежень, що можуть порушити принципи свободи пересування та права осіб.

Висновок до другого розділу. Другий розділ продемонстрував практичне застосування принципу свободи пересування для різних категорій осіб. Було виявлено, що працівники мають доступ до ринку праці в інших країнах ЄС та користуються соціальними гарантіями. Студенти, науковці й підприємці також мають широкі можливості для мобільності, що сприяє розвитку інновацій і обміну знаннями. Водночас ЄС зберігає право вводити обмеження на пересування осіб з міркувань безпеки, громадського порядку або охорони здоров'я, що свідчить про спробу балансувати між свободою та контролем.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВІЛЬНОГО ПЕРЕСУВАННЯ ОСІБ НА КРАЇНИ-ЧЛЕНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

3.1. Проблеми імміграції, демографічні виклики та реакція держав

Міграційні процеси в Європейському Союзі створюють як значні виклики, так і нові можливості для країн-членів і для регіону в цілому. Соціальні, економічні, політичні та культурні наслідки міграції мають глибокий і різноманітний характер, і їх вплив може бути різним в залежності від контексту кожної країни. Міграція, яка колись розглядалася як проблема для ЄС, зараз стала частиною європейської політики. У зв'язку з міграцією Європа стикається з такими серйозними проблемами, як демографічна криза, нелегальна міграція та інтеграція шукачів притулку. Останнім часом Європейський Союз прийняв нові політичні ініціативи, спрямовані на вирішення питань, пов'язаних з міграцією та наданням притулку в країнах-членах ЄС. Це викликало різні реакції серед європейських партнерів, оскільки відображає зміни в підходах до міграції, яких раніше дотримувався ЄС. «Європейський Союз прагне створити більш справедливу, ефективну та стабільну політику міграції та притулку через ухвалення Нового пакту про міграцію та притулок у грудні 2023 року» [8].

Питання міграції і біженців вже більше 40 років залишається на порядку денному європейських країн. Європейське суспільство зіткнулося з різними проблемами, серед яких старіння населення, брак кваліфікованої робочої сили, нерегулярний приплив шукачів притулку та біженців. Однією з основних проблем є демографічна криза, яка спричинена більшим числом смертей, ніж народжуваністю. Вже у 2021 році середній коефіцієнт народжуваності в Європі становив лише 1,57 на жінку. Від 2014 року європейські країни стикаються з негативною демографічною тенденцією. Міграція допомогла компенсувати це зменшення населення, але пандемія COVID-19 ще більше ускладнила ситуацію. Згідно з даними Євростату, до 2100 року кількість людей віком 65-79 років зросте до 17% населення, що на 2% більше, ніж у 2022 році. У той самий час кількість дітей і молоді зменшиться на 2%, а частка працездатного населення знизиться з

59% до 50%. Це означає, що з часом кількість людей похилого віку в ЄС збільшуватиметься, а чисельність молодшого населення зменшуватиметься, що вплине на економіку та соціальну сферу. У цьому контексті імміграція кваліфікованих працівників стає в чинником для економічного зростання.

Ще однією проблемою для ЄС є розміщення біженців і нелегальна міграція. Протягом багатьох років Європа приймала біженців та шукачів притулку з різних куточків світу. Проте, ставлення до нелегальної міграції змінилося з позитивного до більш скептичного через економічні та політичні чинники, такі як житлова криза, праві партії, нелегальні мігранти на кордонах, торгівля людьми та контрабанда наркотиків. У багатьох країнах Європи відбулися численні протестні акції проти нелегальної міграції, що призвело до посилення ультраправих політичних сил.

Третім викликом для ЄС є питання справедливого розподілу біженців між країнами-членами. Прикордонні держави, такі як Італія та Греція, часто беруть на себе найбільший тягар, приймаючи біженців, що створює додаткові труднощі для цих країн. Вони виступають за більш гнучку систему, яка дозволяла б перерозподіляти шукачів притулку в інші країни ЄС. Однак це спричинило опір з боку країн, таких як Польща та Угорщина, які відмовляються приймати біженців, що ускладнює досягнення консенсусу серед держав-членів. Ці проблеми призвели до того, що було прийнято Новий пакт про міграцію та притулок, який має вирішити питання розподілу біженців та створення єдиного підходу до міграційної політики.

Європа стикається з новими викликами в контексті міграційної кризи, і дебати щодо того, як ЄС вирішить ці питання, набирають обертів. Новий пакт про міграцію та притулок, прийнятий Європейським Союзом, відкриває новий етап у підході до міграційної політики, «змінюючи традиційні погляди на право на притулок і міграцію, що раніше були основою європейських конституційних принципів» [6].

Пакт, який був остаточно узгоджений Європейським парламентом 20 грудня 2023 року, є кроком для вирішення проблем, пов'язаних з

кваліфікованими мігрантами, шукачами притулку та біженцями. Він став результатом понад 7 років інтенсивних переговорів між країнами-членами ЄС, парламентом і Європейською комісією. Цей пакт покликаний вирішити проблеми, спричинені нерегулярним прибуттям мігрантів, яке розпочалося ще в 2015 році, зменшити навантаження на прикордонні країни, такі як Італія та Греція, які приймають більшість шукачів притулку.

Основна мета пакту — це досягнення більш справедливого розподілу тягара міграції між країнами ЄС. Першим спірним питанням стало розподілення відповідальності за прийом новоприбулих шукачів притулку. Оскільки прикордонні країни вже мають значне навантаження, вони прагнуть створити систему, яка дозволить переміщати біженців до інших країн ЄС. Однак ці пропозиції викликали протест у таких країнах, як Польща та Угорщина, які відмовляються брати участь у реформах та не хочуть нести додаткове навантаження. Попри те, що угода була ухвалена, Угорщина відкинула її «найрішучішим способом», що знову підняло питання консенсусу серед держав-членів ЄС. У результаті, пакт залишався в силі, і більшість країн продовжили працювати над його імплементацією, незважаючи на спротив деяких держав.

Новий пакт пропонує два варіанти для держав-членів: або надати фінансування в розмірі 20 000 євро на кожного шукача притулку до Єврофонду, або обробити 30 000 заявок на притулок. Іншим аспектом пакту є нові процедури для перевірки шукачів притулку, що має на меті створити більш ефективну систему обробки заявок. Це включає в себе нові регламенти для реєстрації заявників, процедури ідентифікації, які допомагають управлінню міграцією та наданню притулку. Однак деякі неурядові організації, «зокрема Міжнародний комітет порятунку, висловлюють критику, зазначаючи, що нові механізми можуть призвести до збільшення кількості центрів утримання мігрантів і посилити проблеми з правами людини, оскільки мігранти можуть залишатися в них без виходу» [5].

Іншою проблемою, яку намагається вирішити пакт, є залучення кваліфікованої робочої сили. Оскільки ЄС стикається зі скороченням населення,

потреба в нових мігрантах, що мають необхідні навички, стає важливою для економічного зростання. У зв'язку з цим ЄС вирішив переглянути умови для отримання Блакитної картки ЄС, що дозволяє висококваліфікованим мігрантам отримувати доступ до європейського ринку праці. Це передбачає спрощення процедур для привезення сімей мігрантів до Європи та полегшення мобільності всередині ЄС. Однак, хоча система виглядає вигідно для кваліфікованих працівників, імплементація цих змін може варіюватися в залежності від кожної країни-члена, що означає, що не всі зможуть скористатися всіма перевагами цих реформ.

Проте, міграція несе з собою кілька серйозних викликів для ЄС:

1. Інтеграція мігрантів. Міграція часто супроводжується культурними бар'єрами, мовними труднощами і труднощами в адаптації до нових умов. Це може призвести до створення паралельних суспільств, ізольованих від основної частини населення, що знижує рівень соціальної інтеграції.

2. Безпекові питання. Нелегальна міграція може створювати додаткові ризики для безпеки, зокрема через підвищену ймовірність залучення мігрантів до злочинної діяльності, торгівлі людьми або нелегальної праці. Це підвищує занепокоєння щодо можливості радикалізації серед деяких груп мігрантів.

3. Економічний тиск. Міграція може збільшувати навантаження на соціальні та економічні системи країн, включаючи охорону здоров'я, освіту та житло. Це особливо відчутно в країнах, які приймають найбільше мігрантів, що може спричинити конфлікти на ринку праці, зокрема в секторах з низькою кваліфікацією.

4. Політична поляризація. Питання міграції стало джерелом зростання популярності правих популістських партій, які виступають проти міграції. Різні погляди на міграційну політику серед держав-членів ЄС ускладнюють досягнення консенсусу і створення єдиного підходу до вирішення проблеми.

5. Гуманітарні проблеми. Велика кількість біженців, які прибувають до ЄС із зон конфліктів, ставить перед Європою серйозні гуманітарні виклики. Умови в таборах для біженців часто є незадовільними, що призводить до критики

з боку міжнародних організацій, порушення прав людини, таких як примусове повернення або утримання в поганих умовах.

3.2. Вплив Brexit на свободу пересування осіб

Вплив Brexit на свободу пересування осіб став одним з найважливіших аспектів процесу виходу Великобританії з Європейського Союзу. Це питання активно обговорювалося під час референдуму 2016 року і стало основним аргументом для прихильників виходу, оскільки вони вважали, що з Brexit Великобританія зможе відновити контроль над своїми кордонами та обмежити потоки мігрантів, зокрема з країн ЄС.

Під час кампанії на підтримку Brexit міграція стала одним з головних питань. Багато прихильників виходу з ЄС підкреслювали необхідність контролювати потоки імміграції з країн ЄС, звинувачуючи їх у створенні соціальних та економічних проблем у Великобританії. «Ключові аргументи полягали в тому, що «неконтрольована масова імміграція» негативно впливає на ринок праці, систему охорони здоров'я, житлову ситуацію та інші соціальні інститути. Міграційні потоки сприймалися як серйозна загроза для національної безпеки та економічної стабільності» [20].

ЗМІ активно підтримували антиімміграційний наратив, посилюючи побоювання серед британців щодо наслідків імміграції. Це сприяло поширенню страхів та емоційних реакцій, що стало фактором на підтримку Brexit. Однак, разом із цим, це викликало соціальні розриви та посилення політичної поляризації в суспільстві, оскільки не всі підтримували ідею жорсткої міграційної політики.

З виходом Великобританії з ЄС було скасовано принцип свободи пересування громадян країн ЄС, що до цього часу дозволяв громадянам ЄС жити та працювати в Великобританії без обмежень. «Тепер уряд Великобританії ввів нову імміграційну політику, яка стала значно більш обмежувальною, особливо для громадян ЄС» [20]. Запроваджена система імміграції за балами дозволяла Великобританії визначати критерії для працівників та мігрантів, які бажають

приїхати в країну, в залежності від їх кваліфікації, рівня доходів та інших факторів.

Це призвело до зменшення потоку мігрантів із ЄС, змінило динаміку на ринку праці, де вже не було гарантованого доступу до робочих місць для громадян ЄС. Для багатьох галузей, таких як охорона здоров'я, сільське господарство та будівництво, це стало викликом, оскільки раніше вони значною мірою залежали від працівників з Європи.

Brexit став не тільки політичним процесом, але й соціальним явищем, яке вплинуло на громадські настрої. Зростання націоналістичних та анти імміграційних настроїв у Великобританії в результаті кампанії за вихід з ЄС стало відображенням побоювань і страхів, пов'язаних з імміграцією. Це призвело до зростання політичної поляризації в країні, де питання міграції стало фактором для виборців.

Імміграція і свобода пересування осіб стали темами, які викликали емоційні суперечки і загострили внутрішні соціальні розбіжності. Після референдуму в Великобританії спостерігалось зростання інцидентів расизму та ксенофобії, оскільки частина суспільства стала виражати агресивні настрої щодо мігрантів, особливо з країн ЄС.

Brexit мав і вплив на країни ЄС, особливо на питання міграції та свободи пересування. «Вихід Великобританії з ЄС став поштовхом для перегляду політик інших країн ЄС щодо міграції, для пошуку шляхів забезпечення кращого контролю за потоком мігрантів» [20]. Хоча більшість країн ЄС залишилися прихильними до принципів вільного руху осіб, питання міграції стало більш актуальним у контексті зовнішньої політики та національної безпеки.

У підсумку, Brexit став віхою у формуванні нових політичних реалій у Європі та у Великобританії. Зміни в імміграційній політиці Великобританії відобразили тенденції, які були породжені суспільними страхами і політичними дебатами, що мали місце під час референдуму. Це призвело до зміни політичного ландшафту, зокрема до зростання підтримки правих націоналістичних і анти імміграційних сил як у Великобританії, так і в інших країнах ЄС.

3.3. Перспективи розвитку політики ЄС у сфері мобільності громадян

Перспективи розвитку політики Європейського Союзу у сфері мобільності громадян виглядають на фоні поточних змін, спричинених глобалізацією, політичними викликами, змінами в економічних і соціальних умовах. ЄС вже багато років займається розвитку політики мобільності осіб, включаючи свободу пересування як основну складову внутрішнього ринку. Однак з огляду на нові політичні реалії, в тому числі наслідки Brexit, пандемії COVID-19, глобальних викликів у сфері безпеки та міграції, політика ЄС у цій сфері може зазнати значних змін. Ось кілька основних напрямків розвитку цієї політики в найближчому майбутньому:

ЄС продовжуватиме підтримувати принцип свободи пересування своїх громадян. Цей принцип є основною цінністю ЄС, яка дозволяє громадянам переміщатися, працювати, навчатися та проживати в будь-якій країні-члені. Важливим завданням є забезпечення рівних прав для всіх громадян ЄС, зокрема в контексті зменшення бар'єрів для мобільності у внутрішньому ринку праці, забезпечення доступу до соціальних послуг.

У перспективі можна очікувати покращення інфраструктури для мобільності, зокрема через цифрові інструменти, які дозволять громадянам здійснювати кроки для перетину кордонів та доступу до послуг більш зручним способом.

З огляду на сучасні виклики у сфері безпеки та боротьби з тероризмом, ЄС може ухвалити нові правила та заходи щодо контролю за пересуванням осіб із третіх країн, одночасно зберігаючи право на мобільність громадян ЄС. Ці зміни можуть включати посилення політики щодо безпеки, обміну даними та перевірки особистості на кордонах, особливо після Brexit.

Водночас ЄС може продовжити надавати пріоритет розширенню своєї зовнішньої політики, зокрема укладання угод з країнами, що не входять до ЄС, щоб гарантувати мобільність своїх громадян у різних частинах світу.

З огляду на те, що питання міграції є однією з найбільших політичних проблем в ЄС, в перспективі можна очікувати реформу в галузі міграційної політики. Це може включати посилення системи контролю за мігрантами, зокрема, через створення єдиної системи оцінки кваліфікацій та інтеграції мігрантів. Водночас ЄС може зберігати відкритість для кваліфікованих робітників, студентів та науковців.

ЄС продовжить працювати над удосконаленням системи притулку, щоб забезпечити справедливий і ефективний доступ до процедур для осіб, які потребують міжнародного захисту, зокрема з огляду на зростаючу кількість біженців через конфлікти та кліматичні зміни.

У контексті цифрової трансформації, ЄС може активно сприяти розвитку нових форм мобільності, таких як електронні документи та цифрові ідентифікаційні картки, що дозволяють громадянам швидко і безпечно перетинати кордони. Зокрема, створення європейської цифрової ідентичності може стати етапом у зручному доступі до послуг, що дозволяє громадянам пересуватися між країнами-членами без необхідності постійно перевіряти свої документи.

Варто звернути увагу на розвиток інфраструктури для мобільності студентів та науковців у межах програми Erasmus+ та подібних ініціатив, що сприяють інтернаціоналізації освіти та науки в Європі.

ЄС може розвивати нові програми підтримки для інтеграції мігрантів, зокрема за рахунок сприяння адаптації національних політик щодо соціальної інклюзії, культурної інтеграції та надання рівного доступу до житла, освіти та охорони здоров'я для всіх мігрантів. Такий підхід дозволить покращити інтеграцію мігрантів у соціум і зменшити соціальну напругу.

ЄС може продовжити покращувати умови для мобільності громадян з держав, що не є членами ЄС, через укладання угод про вільний рух осіб або спрощення візових процедур для короткострокових поїздок. Наприклад, угоди з країнами-сусідами ЄС, такими як Україна, Туреччина або країни Західних

Балкан, можуть дозволити спрощення процедур для подорожей і робочих поїздок, що може сприяти економічному розвитку та культурному обміну.

Політика ЄС у сфері мобільності громадян буде продовжувати еволюціонувати відповідно до нових реалій, зокрема впливу Brexit, міграційних потоків, цифровізації та потреби в безпеці. Усі ці фактори будуть визначати не тільки напрямки розвитку політики внутрішнього ринку, але й взаємодію ЄС з іншими країнами та регіонами світу. Гармонізація правил для мобільності, забезпечення безпеки та підтримка інтеграції мігрантів стануть ключовими завданнями для Європейського Союзу в найближчі десятиліття.

Висновок до третього розділу. Третій розділ охопив як позитивні, так і проблемні аспекти свободи пересування в ЄС. Серед викликів — імміграційний тиск, демографічні зміни та зростання політичної напруги у деяких країнах-членах. Особливу увагу приділено впливу Brexit, який став прикладом перегляду права на мобільність у контексті національного суверенітету. У перспективі політика ЄС у сфері мобільності має адаптуватися до нових викликів, включаючи потребу в міцнішому захисті прав громадян, ефективнішому управлінні міграційними потоками та посиленні інтеграції мобільних осіб у приймаючі суспільства.

ВИСНОВКИ

Свобода пересування осіб є однією з основних цінностей Європейського Союзу, що забезпечує ефективну інтеграцію громадян різних держав-членів і сприяє розвитку економічних, соціальних та культурних зв'язків між країнами Союзу. Це право надає громадянам ЄС можливість вільно переміщатися, проживати та працювати на території інших держав-членів без необхідності отримання додаткових дозволів або віз, що створює сприятливі умови для розвитку ринку праці, наукових досліджень, освіти та підприємництва.

Нормативно-правова база, яка регулює свободу пересування, включає документи, такі як Договір про ЄС, Шенгенську угоду, численні директиви та регламенти, що забезпечують рівність прав та можливостей для всіх громадян ЄС. Це дозволяє громадянам користуватися соціальними гарантіями, доступом до освіти та можливістю працювати в іншій країні без додаткових обмежень.

Однак свобода пересування осіб у ЄС не є безперешкодним процесом. Складнощі виникають через виклики, пов'язані з міграційними потоками, демографічними змінами та необхідністю захисту національної безпеки. Після Brexit зміни у політиці Великої Британії щодо свободи пересування ще більше підкреслили необхідність цих питань для ЄС.

Перспективи розвитку політики вільного пересування громадян у ЄС потребують нових підходів, спрямованих на забезпечення балансу між свободою мобільності та необхідністю забезпечення стабільності національних систем. Європейський Союз має подальше вдосконалювати свою політику мобільності, зокрема з урахуванням сучасних викликів та глобальних змін, щоб зберегти рівень інтеграції та забезпечити вигоди для всіх своїх громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boeles P. Fair immigration proceeding in Europe. Hague: Nijhoff, 2010. XVIII. 510 p.
2. Bourdouvalis C. The European Union and the Immigration Problem: Small Steps and Possible Solutions // Immigration into Western Societies: Problems and Policies / Ed. By E. Ucarer and D. Puchala. L., W.: Printer, 2007. P. 266-278.
3. Christos Bagavos. On the contribution of foreign-born populations to overall population change in Europe: Methodological insights and contemporary evidence for 31 European countries. Demographic Research. 2022. Vol. 46 (7). P. 179-216. DOI: 10.4054/DemRes.2022.46.7
4. Geddes A. The Politics of Migration and Immigration in Europe. London : Thousand Oaks; New Delhi : SAGE Publications, 2003. 220 p.
5. Indicators of Immigrant Integration 2023: Settling In. OECD Publishing, Paris, 2023. URL : <https://doi.org/10.1787/1d5020a6-en>
6. Koslowski R. European Union Migration Regime, Established and Emergent // Challenge to the nation-state: Immigration in the Western Europe a. the U.S. / Ed. by Joppke Chr. Oxford: Oxford Univ. press, 2011. P. 153-190.
7. Migration and Home Affairs. URL: https://homeaffairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/new-pact-migration-and-asylum_en (дата звернення: 08.03.2025).
8. Migration to the EU: facts, not perceptions. United Nations Western Europe. 2023. URL: <https://unric.org/en/migration-to-the-eu-facts-notperceptions/#:~:text=In%202021%2C%202.26%20million%20people,that%20also%20reflect%20previous%20arrivals> (дата звернення: 08.03.2025).
9. One Phase Closes for the New Pact on Migration and Asylum. Now. migrationpolicy.org. 2023. URL: <https://www.migrationpolicy.org/news/new-pactmigration-asylum> (дата звернення: 08.03.2025).
10. The economic impact of migration on Europe. (2024, January 23). Euronews. URL: <https://www.euronews.com/business/2024/01/22/the->

е с о н о м і с і м р а с т - о ф - м і г р а т і о н -
oneurope#:~:text=The%20recent%20surge%20in%20migration,of%20Europe%20an
d %20its%20states. (дата звернення: 08.03.2025).)

11. Бинюк Н. М., Ткачук В. В. Правові основи прийняття біженців країнами ЄС. Ірпінський юридичний часопис. 2024. No2(15). С. 284–291. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-284-291](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-284-291)

12. Бірюкова М.. Біженці і внутрішньо-переміщені особи російсько-української війни: соціальні характеристики. Grani. 2023. Т. 25, No6. С. 143–156. URL: <https://doi.org/10.15421/172282>

13. Директива 2004/38/ЄС. *Офіційний журнал Європейських співтовариств* 29.04.2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/38/oj/eng> (дата звернення: 10.03.2025).

14. Директива 96/71/ЄС 16 грудня 1996 року. *Офіційний журнал Європейських співтовариств*. 21.01.1997. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1996/71/oj/eng> (дата звернення: 10.03.2025).

15. Договір про діяльність Європейського Союзу. Доступ до права Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:4301854> (дата звернення: 10.03.2025).

16. Договору про Європейський Союз. *Офіційний журнал Європейського Союзу*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M/TXT> (дата звернення: 10.03.2025).

17. Договору про функціонування Європейського Союзу. *Офіційний журнал Європейського Союзу*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016E/TXT> (дата звернення: 10.03.2025).

18. Дублінська Конвенція. Доступ до права Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A41997A0819%2801%29> (дата звернення: 10.03.2025).

19. Конвенція Дублінська 1990 року. Європейський Союз (ЄС) URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/eu/1990/en/36990> (дата звернення: 10.03.2025).
20. Майстренко Ю. І., Мельниченко А. В. Проблема нелегальної міграції в ЄС: спроба її вирішення шляхом формування двосторонніх угод. Міжнародні та політичні дослідження. 2024. № 38. С. 64–75.
21. Муравйов В. І. Вступ до права Європейського Союзу : підруч. /В. І. Муравйов. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. 303 с.
22. Поліванова О.М. Становлення свободи пересування фізичних осіб у європейському союзі. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2012. №1. С 49-52
23. Посібник з базовою інформацією про програму "Горизонт Європа". *Горизонт 2020*. URL: <https://h2020.ukma.edu.ua/> (дата звернення: 10.03.2025).
24. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». Вид. 11-те, змін. і допов. Харків : Право, 2024. 488 с.
25. Рафальська А.М., Букіна В.О., BREXIT: причини і наслідки Британського референдуму. *Аналітично-порівняльне правознавство*. С. 33-37. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/7.pdf> (дата звернення: 08.03.2025).
26. Регламент 883/2004 Європейського парламенту та ради від 29 квітня 2004 року. *Офіційний журнал Європейських співтовариств*. 30.04.2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2004/883/oj/eng> (дата звернення: 10.03.2025).
27. Руденко О. В., Вайцеховська О. Р Право на вільне пересування та проживання громадян Європейського Союзу *Право і суспільство* № 2 / 2024, с. 325-330
28. Швець С. Л. Міграційні потоки в країни ЄС: виклики та шляхи регуляції. Науковий журнал “Політикус”. 2023. С. 63-67.

29. Шенгенська угода. Офіційний сайт ЄС. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen/schengen-area_en (дата звернення: 10.03.2025).